

חזבאללה מול צה"ל – המימד האופרטיבי

אמיר קוליק

מאז מלחמת העצמאות נתפס צה"ל בעיני הערבים, אם אפשר לעשות הכללה כזאת, כצבא מתמרן, כלומר, בנוי על אש ועל תנועה מהירה של כוחות רבים. ואכן עד שנות התשעים, המערכות והמבצעים הגדולים שניהל צה"ל (חוץ ממלחמת ההתשה) התבססו על מאמצים קרקעיים נרחבים. החל במלחמת סיני (1956) וכלה במלחמת לבנון הראשונה (1982) פעלו כוחות הרגלים והשריון של צה"ל בעומק שטח היריב משלבי הלחימה הראשוניים. המאמץ האווירי נתפס תחילה כמסייע בלבד ואחר-כך כמאמץ מקביל שמשימותיו הן השגת עליונות אווירית, השמדת מערכי הנ"מ ומערך טילי הקרקע-קרקע של היריב ולבסוף סיוע לכוחות הקרקע. תפיסה זו החלה להשתנות בשנות התשעים. המערכה האווירית שניהלה ארצות הברית בעיראק במלחמת המפרץ הראשונה ואחר-כך המערכה שניהלו חברות נאט"ו בקוסובו הציגו דגם לחימה אחר, שבמרכזו המאמץ האווירי. נראה כי משלב זה השתנה המשקל שניתן בתפיסת המערכה של צה"ל להפעלת האש האווירית והארטילרית. משום מיעוט הנפגעים במערכה כזאת, הסגנון ה"הי-טקי" של המלחמה והיכולת להתבסס על היתרון הטכנולוגי של ישראל, אומצה תפיסת לחימה זו.

סגנון לחימה זה, שבו "מאמץ האש" תופס את עיקר המערכה, נוסה בהצלחה מול חזבאללה בשנת 1993 בעת מבצע "דין וחשבון". הפתעת הארגון בהקשר זה הייתה גדולה. הלוחמים השיעים התכוננו למערכה קרקעית וללחימה "פנים מול פנים" עם "האויב הציוני". תחת זאת נתקלו במערכה שונה לחלוטין, מערכה שהתנהלה רובה ככולה במרחב שמחוץ להישג ידם – מהאוויר, מקו הגבול ומתוך מוצבי צה"ל ברצועת הביטחון. בעקבות המערכה הפיק חזבאללה לקחים ולעימות הבא הגיע מוכן במידה רבה יותר. כך, במהלך מבצע "ענבי זעם" באפריל 1996 התבסס הארגון בעיקר על הקטיושות ששיגר אל יישובי הצפון הסמוכים לגבול.

בה בעת נמשך בצה"ל קו החשיבה שבמרכזו "מאמץ האש". לפיכך גם במערכה זו עיקר הלחימה של צה"ל היה באמצעות חיל האוויר והמערך הארטילרי. המהלכים הקרקעיים היו מוגבלים – בעיקר פעילות של כוחות מיוחדים באזורי השיגור. הכנסת כוחות אלה ללחימה נעשתה רק לאחר שצה"ל נכשל במידה רבה בצמצום היקף הירי לתחום ישראל. מכל מקום, מבחינת חזבאללה, ברמה האופרטיבית, ובלי קשר לתוצאות המדיניות של העימות, הסתיים סבב הלחימה של שנת 1996 בהצלחה יחסית. לקחים רבים בתחום הלוגיסטי (מחסור באמל"ח) ובהיבטי פיקוד ושליטה שונים היה אפשר להפיק, אולם ככלל הצליח הארגון לשגר קטיושות לתחום ישראל עד רגע הפסקת האש.

אמיר קוליק, חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

היערכותו האופרטיבית של חזבאללה לקראת מלחמת לבנון השנייה

עם סיום המערכה ב-1996 ועד שנת 2006 התכונן חזבאללה, בסיוע הדוק של איראן, לסבב הלחימה הבא. לנגד עיניו עמדו כמה הנחות יסוד ששימשו בסיס לבניין כוחו הצבאי. הנחות אלה נגזרו מסבבי הלחימה הקודמים ומהתפתחויות צבאיות ופוליטיות שהתרחשו בשנים האחרונות. במרכז תפיסת הארגון עמדה ההנחה כי החברה הישראלית חלשה ואינה מסוגלת "להכיל" מספר רב של נפגעים. חולשה זו היא שהביאה, בראיית חזבאללה, לנסיגת צה"ל מרצועת הביטחון. את הביטוי המפורש לתפיסה זו נתן חסן נסראללה בנאום הניצחון שנשא ב-26 במאי 2000 בעיירה בנת ג'בייל, מייד לאחר נסיגת צה"ל מלבנון, ובו המשיל את עוצמתה של החברה הישראלית ושל צה"ל לקורי עכביש.

ברמה האופרטיבית נראה כי התחזקה בקרב מקבלי ההחלטות בארגון ההבנה כי הלחימה של צה"ל תתבסס גם בעתיד על הפעלה מסיבית של חיל האוויר והארטילריה. הבנה זו קיבלה משנה תוקף לא רק מסבבי העימות הקודמים בלבנון אלא במידה רבה גם מהתנהלותו של צה"ל בשנים הראשונות של האינתיפאדה – הימנעות מהפעלת כוחות קרקעיים בהיקף רחב (לפחות עד מבצע "חומת מגן" באפריל 2002) והסתמכות על חיל האוויר ועל הפעלת כוחות מיוחדים בהיקף מצומצם.

בהתאם להנחות אלה (חולשת החברה הישראלית והסתמכות צה"ל על "מערכה באש") בנה חזבאללה את כוחו. כפי שעולה מסבב הלחימה הנוכחי, מטרתו האופרטיבית העיקרית של הארגון הייתה לנהל מלחמת

התשה אל מול העורף הישראלי. לפיכך במרכז של תפיסת הלחימה שגיבש עמד הצורך ל"ייצר" אש בתחום מדינת ישראל, עמוק ככל הניתן ולאורך כל הלחימה, וזאת גם נוכח הפצצות מסיביות או פעילות קרקעית של כוחות מיוחדים. נראה אפוא שחזבאללה גיבש שלושה או ארבעה מערכי לחימה עיקריים: מערך ארטילרי לטווח קצר המתבסס בעיקר על רקטות קטיושה – מערך זה נועד לשאת את עיקר הנטל ולייצר את מרבית האש לתחום מדינת ישראל. לצדו הוקם מערך ארטילרי לטווח בינוני מדרום לליטאני (מערך זה שיגר חלק גדול מהרקטות לעומק ישראל) ובו רקטות סוריות בקוטר 220 מ"מ ורקטות קטיושה שטווחן הוארך. לצד מערך זה פעלו ככל הנראה עוד שני מערכי רקטות לטווח ארוך (עד 250 ק"מ) במרחב שבין הליטאני לביירות (כפי שנחשף למשל בעת שחיל האוויר תקף את משגר הזילזאל בביירות). שני מערכים אלה נועדו להוות נשק הרתעה אסטרטגי ולאפשר לחזבאללה להכות במינן משתנה בבטן הרכה של מדינת ישראל – מרחב חיפה-תל-אביב.

לצד שלושת או ארבעת מערכי רקטות אלה הוקם מדרום לליטאני מערך קרקעי שהתבסס על מנהרות ובונקרים תת-קרקעיים, זירות מטענים וחוליות נ"ט. מערך זה נועד להתמודד עם כוחות קרקעיים בהיקף מוגבל, לעכב כניסה קרקעית ולהסב אבדות רבות ככל הניתן. זאת כדי להתיש את כוחות צה"ל, להאט את התקדמותם ולאפשר את המשך ירי הרקטות לתחום ישראל. תשתית מבצעית זו הייתה אמורה ככל הנראה להוות גם בסיס להמשך לחימת הארגון אם צה"ל יכבוש מחדש חלקים מדרום לבנון (התרחיש הפחות סביר, אך

המסוכן יותר בראיית חזבאללה).

ברמה הטקטית, כדי להתמודד עם סגנון הלחימה הצפוי של צה"ל, בחר הארגון לנקוט שלוש דרכים עיקריות:

א. "להרוות" את השטח ברקטות (לטווח קצר) – כך יצר חזבאללה בשנים האחרונות מלאי של אלפי משגרי קטיושות. כל זאת כדי ליצור מצב שהשמדת משגרים בודדים או אף עשרות לא תפגע ביכולתו להמשיך במאמץ האש. בהתאם לכך פוזרו משגרים אלה הן בכפרים והן בשטחים פתוחים. ואכן אלה אפשרו לארגון לשמור על שרידות המערך ולהמשיך בייצור אש מסיבית לתוך ישראל (ממוצע של יותר מ-100 קטיושות ביום) לאורך כל ימי הלחימה.

ב. ניידות – על פי דיווחים שונים נראה כי מרבית הטילים שנורו לטווח בינוני (מרחב חיפה-עפולה-בית שאן) נורו ממשגרים ניידים (כני שיגור שהורכבו על כלי רכב). נראה שמשגרים אלה נועדו לאפשר ללוחמי הארגון לירות את הרקטות ולהסתתר בטרם תופנה אש אווירית או ארטילרית אל אתר השיגור. שיטה זו נכשלה במידה רבה. על פי דיווחי חיל האוויר של ישראל הושמד כמעט כל משגר לטווח בינוני שירה אל תחום ישראל.

ג. הכנה מראש של תשתית לוגיסטית וקרקעית לניהול מלחמה ממושכת – תשתית זו כללה מחסני אמל"ח רבים מדרום לליטאני ולצדם תשתית קרקעית ענפה של בונקרים ומחסות. אלה נועדו לשמור על שרידות הלוחמים נוכח התקפות אוויריות וארטילריות ולאפשר להם לתפקד לאורך זמן.

בהיבטי פיקוד ושליטה יצר הארגון מודל מעורב – בבסיס היערכותו המבצעית עמד מבנה ארגוני היררכי ונוקשה. בראש

הפירמידה עומד נסראללה ולצדו מועצת הג'האד ("המטכ"ל" של חזבאללה). תחתיהם יחידות ומערכים מגובשים ומסודרים. מבנה זה הוא שאפשר לארגון לשלוט לאורך כל שלבי הלחימה על כמות האש ("גובה הלהבות"), על היחידות היורות ועל עומק הירי לתחום ישראל. כך לדוגמה הפסיק חזבאללה את הירי ב-48 שעות ההפוגה שנקבעו במהלך הלחימה, וחידש את האש מיד לאחר מכן. בהתאם, משנכנסה הפסקת האש לתוקפה אפשר מערך פיקוד זה את הפסקת הלחימה בלי חריגות כלשהן. בה בעת בחר הארגון להפעיל את מערך האש לטווח בינוני (מדרום לליטאני) רק לאחר כמה ימי לחימה בעוד מערך הרקטות לטווח ארוך לא הופעל כלל.

סביר שבמודל שליטה "כאוטי" לא היה חזבאללה מצליח לשלוט ברמה זו במערכי האש המסיביים שפיתח בלבנון. השקעת הארגון בתשתית מודרנית של פיקוד ושליטה (לדוגמה חדרי השליטה המתקדמים שנחשפו בעת פעילות צה"ל בבנת ג'בייל) מעידה על שאיפתו לנהל את הלחימה באופן סדור ומתוזמן. בה בעת, לצד המבנה ההיררכי נראה שלמעריך הלחימה הקרקעית ניתן חופש פעולה רב. הסיבה העיקרית היא התפקיד המשני שיועד למערך זה – עיכוב מאמץ קרקעי והסבת נפגעים – ודומה שגם הערכתם של ראשי חזבאללה כי בעת מאמץ קרקעי של צה"ל הם לא יוכלו לשלוט במספר רב כל כך של אירועים טקטיים (שחשיבותם למערכה הכוללת נמוכה ממילא).

נסיגת צה"ל מלבנון הקלה במידה רבה את בניין כוחו הצבאי של הארגון. השקט היחסי בגבול הצפון אפשר לחזבאללה להפנות את עיקר תשומותיו המבצעיות

להיערכות לקראת המערכה הבאה. בלי להעסיק את עצמו בלחימה שוטפת, שהייתה מנת חלקו עד מאי 2000. יתרה מזו, היעדר נוכחות של צה"ל מדרום לליטאני אפשר לארגון לפרוס באין מפריע תשתית רחבה של אמל"ח, לעתים במרחק של עשרות מטרים ספורים מקו הגבול הבינלאומי. זאת ועוד, הנוכחות על קו הגבול עצמו, סביר להניח שהניבה מודיעין למטרות ברמה גבוהה. מודיעין זה התבסס על אמצעי תצפית מתקדמים, כפי שנחשפו בכפרים שונים בדרום, וכן על הפעלת סוכנים בתחום מדינת ישראל, כפי שמעידות פרשיות הריגול השונות שנחשפו בשנים האחרונות. בין אלה מעצרים של שני אחים תושבי הכפר ע'ג'ר, שהופעלו על ידי הארגון, בסוף שנת 2003, וכן מעצרים של חייל צה"ל אחמד אלהיב בנובמבר 2004 וסגן אלוף עומר אלהיב בפברואר 2002, שניהם בחשד להעברת מידע מודיעיני לחזבאללה.

נוסף על כל אלה, מערך הרקטות קצרות הטווח שנפרס על קו הגבול הבינלאומי אפשר לארגון להכניס אל טווח הקטיושות גם אזורים עירוניים רבים במדינת ישראל, שעד נסיגת צה"ל היו מחוץ להישג ידו של חזבאללה. לדוגמה, צפת וטבריה, ואף חיפה שאליה שוגרו רקטות לטווח בינוני בקוטר 220 מ"מ ו-302 מ"מ, וגם קטיושות שטווח הירי שלהן הוארך ל-27 עד 35 ק"מ.

צה"ל מול חזבאללה במערכה הנוכחית

אל מול כל אלה נכנס צה"ל לעימות הנוכחי עם תפיסת לחימה שאמנם השתנתה לעומת זו של שנים עברו והיא תפיסת "האפקטים" – Effects Based Operation, אך במרכזה נותר מאמץ האש כמרכיב דומיננטי. במסגרת

תפיסה זו, שיטת ההתמודדות עם מערך הרקטות של חזבאללה לא שונתה ואף לא שופרה מאז מבצע "ענבי זעם" בשנת 1996 והתבססה בעיקר על שיבוש טרם הירי והשמדת המשגר לאחריו. סביר להניח שחידושים טכנולוגיים מסוימים הוכנסו וייתכן שאף הביאו תועלת במידה זו או אחרת בלחימה. אך עם זאת, הפעלת הכוח של צה"ל מול חזבאללה המשיכה להתבסס על אש אווירית וארטילרית. ואכן במהלך העימות הנוכחי אמנם הקשתה האש של צה"ל על פעילות הארגון, אך לא פגעה פגיעה משמעותית בהיגיון המבצעי שעל פיו התנהלה פעילותו – ניהול מערכה ממושכת באש אל מול העורף הישראלי. ההפצצות הרבות בביירות ובבקעת הלבנון דומה ש"הכאיבו" לארגון, אך לא שינו מהותית את תכנית הקרב שעל פיה תכנן לפעול. כך לאורך כל שלבי הלחימה לא הצליח צה"ל לצמצם ולו במעט את היקף שיגורי הרקטות, גם אם הצליח לפגוע במערך הרקטות לטווח בינוני אשר שוגרו מדרום לליטאני.

זאת ועוד, משהופעלו כוחות קרקעיים לאחר ימים מספר של תקיפות אוויריות היה זה בהיקף מוגבל, בקו החזית ובגזרה צרה (מארון א-ראס לדוגמה). מצב זה הותיר את לוחמי צה"ל אל מול מערך קרקעי מבוסס ומוכן מראש, יתרה מזו, התמקדות בגזרה צרה אפשרה לחזבאללה לתגבר את כוחותיו באזור ולהזרים אליו לוחמים מגזרות שכנות. צורת פעולה זו לא די שהסבה נפגעים רבים לכוחותינו אלא גם אפשרה לחזבאללה להמשיך ולירות אל תוך מדינת ישראל את מספר הרקטות היומי. ייתכן שההפעלה המסיבית של כוחות הקרקע בימים האחרונים ללחימה הפתיעה את חזבאללה, אך נראה כי נעשתה מאוחר מדי

ולעבות משמעותית את מערכי הרקטות לטווח בינוני וארוך. מטרתם תהיה לשגר במערכה הבאה מטחים אינטנסיביים אל מה שנתפס בעיני הארגון כמרכז העצבים

לחיות הארגון תתמקד בניהול לחימה באש מול העורף הישראלי, אם כי בעומק רב יותר וביתר עוצמה. נוכח הצלחתו המבצעית הרבה של מערך הרקטות לטווח הקצר

בעיני חזבאללה לא השיג מערך הרקטות לטווח בינוני את התוצאה הרצויה. האפקט הפסיכולוגי-התודעתי שיצרו פגיעות הטיילים בחיפה ומדרום לה לא שינו מהותית את התנהלותה של ישראל

של "הישות הציונית" – תל-אביב וגוש דן. מנקודת המבט של פיקוד ושליתה, ההפצצות המסיביות על רובע דאחיה בביירות, שבו התרכזו, על פי דיווחי צה"ל, מפקדותיו של חזבאללה, עשויה לגרום לחזבאללה לפזר את משרדיו ואת מפקדותיו המבצעיות באזורים שונים של ביירות ומחוצה לה (לדוגמא ברבעים נוצריים שתקיפתם תהיה ככל הנראה בעייתית יותר מבחינה בינלאומית).

נראה שעדיין מוקדם להעריך את מלוא פוטנציאל השינוי האופרטיבי שעשוי לעבור הארגון משום ששינוי זה תלוי במידה רבה בכמה גורמים שלפי שעה אינם ברורים דיים. בין אלה – יכולתו/רצונו של הכוח הרב-לאומי למנוע את חזבאללה מלבסס מחדש תשתית מבצעית בדרום; היכולת למנוע את המשך העברות הנשק מסוריה ומאיראן לחזבאללה; והדינמיקה הפנימית שתיווצר בתוך לבנון בעקבות המערכה. עם זאת, מעל לכול עומדת שאלה אחת מכריעה והיא, האם תוכל ישראל מבחינה פנימית ובינלאומית לפעול לשיבוש התעצמותו מחדש של חזבאללה כדי להבטיח שהמערכה הבאה משתפרוץ, תוצאותיה יהיו אחרות.

סביר להניח שמערך זה יחזק. השמדתם השיטתית של משגרי הרקטות לטווח הבינוני במרחב שמדרום ליטאני והפגיעה (במידה מועטה יותר) במערך הרקטות לטווח הארוך שמצפון לנהר עלולה לדחוף את הארגון ליצור תשתית מסיבית להפעלת מערכים אלה באזורים שמצפון לליטאני וייתכן אף בבקעת הלבנון ומצפון לביירות. המטרה תהיה להרוות את השטח ברקטות (על פי אותו היגיון שהנחה את חזבאללה בהקמת מערך רקטות קצרות הטווח) כדי לאלץ את חיל האוויר לפעול במספר גדול יותר של גזרות וכך להגביר את שרירותו של המערך.

נדמה כי בעיני חזבאללה לא השיג מערך רקטות לטווח בינוני את התוצאה הרצויה. האפקט הפסיכולוגי-התודעתי שיצרו פגיעות הטיילים בחיפה ומדרום לה לא שינו מהותית את התנהלותה של ישראל. הארגון עשוי להסיק ממצב זה שתי מסקנות אופרטיביות, האחת לוותר על מערך הרקטות ארוכות הטווח ולהתמקד ברקטות קצרות הטווח; האחרת והסבירה יותר היא שראשי חזבאללה יחליטו שכדי להשיג בעתיד את האפקט הרצוי יש להרחיב

מכדי לפגוע מהותית בתשתיתו המבצעית. מסתבר שהפסקת הלחימה בעיתוי שבו הופסקה הותירה חלק ניכר מיכולות הארגון על כן (בעיקר במרחב שמעבר לרצועה הצרה שצה"ל התמקד בה במרבית ימי הלחימה). כך, ברמה האופרטיבית, ללא תפיסת לחימה מתאימה, היו ביצועיו של צה"ל בלחימה דלים למדי.

עם זאת, ברמה האסטרטגית והלבנונית הפנימית אפשר לזקוף לזכות מנהלי המערכה בצד הישראלי הישגים אחדים ובראשם פגיעה בהנחת היסוד האסטרטגית של הארגון כי העורף הישראלי אינו מסוגל לשאת פגיעות ממושכות או להכיל מספר רב של חללים (חיילים או אזרחים). זאת נוסף על פגיעה ביכולת ההרתעה של הארגון, שהתבססה בשנים האחרונות על האיום בירי רקטות. כמו כן חשפה המערכה הנוכחית לעיני כול והעמידה בסכנה את אחד הנדבכים המרכזיים בתפיסת הביטחון של איראן – יכולת הירי ארוך הטווח של חזבאללה, דווקא בשעה שאיראן עשויה להזדקק לכוחו ההרתעתי של הארגון וליכולותיו. זאת ועוד, ההרס והחורבן במעוזי התמיכה השיעים המסורתיים שלו בדרום גם הם אינם מוסיפים ליוקרתו של הארגון. הביקורת הפנימית על חזבאללה ומנהיגו מצד גורמים שונים מחוץ לעדה השיעית ואף בתוכה גם הם תוצאה של המערכה הנוכחית.

היערכות חזבאללה למערכה הבאה – מסקנות ראשוניות

ייתכן שאפשר לשרטט בקווים כלליים את היערכותו המבצעית הצפויה של חזבאללה בשנים הבאות. נראה שבמוקד היערכות זו יהיו מערכי הארטילריה והרקטות ועיקר